

บทที่ 4

การศึกษากับการพัฒนาชุมชน

4.1 ความหมายและรูปแบบของการศึกษา

มีผู้ให้คำนิยามคำว่า “การศึกษา” ไว้มากมาย ดังนี้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2514 : 4) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า

“การศึกษา คือ การสร้างสมและการถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ของมนุษย์ เพื่อการแก้ปัญหา และยังให้เกิดความเจริญ การศึกษามีความจำเป็นต่อเนื่อง และต้องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขระบบการจัดการอยู่เสมอ การศึกษามีความหมายกว้างไกล และลึกกว่าการเรียนหนังสือและการไปโรงเรียน การศึกษาก่อให้เกิดความเจริญทางพุทธิปัญญา จิตใจ สังคม และพลานามัย การศึกษาดำเนินอยู่เป็นล่ำเป็นสันในสถานศึกษา การศึกษาไม่ใช่การเรียนรู้เพื่อหาวิชา แต่เป็นการเรียนให้เกิดความคิด การศึกษาเป็นการโน้มน้าวทำให้บุคคลเกิดความประจักษ์ และพัฒนาความสามารถของตนให้รู้ว่ ตนทำอะไรได้มากกว่าการมีอาชีพเฉพาะอย่าง”

อรรณพ พงษ์วาท (2527 : 51-78) ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า

“การศึกษา คือ กระบวนการในการที่จะเสริมสร้างความงอกงามของ ภูมิปัญญา ทักษะ จริยธรรม ตลอดจนสุขภาพพลานามัยของมนุษย์ให้เติบโตเต็มตามศักยภาพที่ควรจะเป็น ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. เพื่อช่วยให้ปัจเจกชนที่ได้รับการศึกษามีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ แข็งแรง มีความรู้เจตียวจฉลาด มีทักษะในการประกอบอาชีพตามธัตภาพ สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ซึ่งก็หมายความว่า รู้จักใช้ชีวิตอย่างฉลาดโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น และตนเองการไม่เบียดเบียนตนเองนั้น คือ การมีสติ มีความไม่ประมาท ไม่ยอมให้ตนเองตกเป็นเหยื่อของกิเลส และตัณหาราคะ รวมทั้งอบายมุขอื่น ๆ ส่วนการไม่เบียดเบียนผู้อื่นนั้น ก็คือ ไม่เอาใจเอาเปรียบผู้อื่น ก่อความเดือดร้อน หรือความเสียหายให้แก่ผู้อื่น

2. เพื่อสร้างให้มนุษย์ส่วนใหญ่มีความฉลาด เพื่อช่วยกันปลดเปลื้องเครื่องบีบรัด และพันธนาการสังคมโดยวิทยาการใหม่ ๆ หรือความเจริญในทางเศรษฐกิจที่ไม่เหมาะสมเป็นผู้ก่อให้เกิดกับคนส่วนใหญ่ กล่าวโดยย่อก็คือ การช่วยผลักดันสังคมให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ทำให้มนุษย์ดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขได้ ทั้งนี้ เนื่องจากสังคมที่มนุษย์ดำรงอยู่ มีลักษณะเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาและในสังคมมนุษย์ก็มีได้ประกอบด้วยมนุษย์ที่มีความเฉลียวฉลาด มีเมตตากรุณา และมีคุณภาพทั้งหมด การกระทำของมนุษย์บางคน หรือบางกลุ่มในอดีตไม่ว่าจากสังคมที่ใกล้ตัว หรือห่างไกลออกไป อาจเกิดจากอวิชชา หรือความไม่รู้ หรือความประมาท ก่อให้เกิดการวางกฎเกณฑ์ในสังคม หรือสร้างความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการเศรษฐกิจ ในทางที่มาบีบรัดคนส่วนใหญ่ในสังคม ทำให้เกิดการบีบคั้น หรือความเดือดร้อนแก่คนเป็นจำนวนมาก ดังนั้น การศึกษาจึงต้องจัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาในเรื่องนี้

คูลมและแมนเซอร์ (P.H. Coombs and A. Manzoor 1973 10 111 ได้จำแนก การเรียนรู้หรือการศึกษาของโลกออกเป็น 3 ประเภท ประกอบด้วย

1. การศึกษาตามอัธยาศัย (informal education)
2. การศึกษาในระบบโรงเรียน (formal education)
3. การศึกษานอกระบบโรงเรียน (nonformal education)

1. **การศึกษาตามอัธยาศัย** เป็นกระบวนการที่ทุกคนได้รับความรู้ ทักษะ ค่านิยม ทักษะจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและจากแหล่งการศึกษาในสภาพแวดล้อมตลอดชีวิตของเขา โดยส่วนใหญ่แล้วกระบวนการนี้ได้จัดขึ้นให้มีความสัมพันธ์กันอย่างมีระบบหรือระเบียบที่ตายตัว แต่อยู่ที่ต่างคนต่างรับรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ เช่น ดูโทรทัศน์ หรืออ่านหนังสือพิมพ์ หรือเล่นกับเพื่อน ๆ ก็สามารถรับรู้สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ซึ่งความรู้นั้นจะทำให้เข้าใจสภาพแวดล้อมและวิธีการทำงานของคนในสังคมได้ตามสมควร เช่น อาจจะเรียนรู้การต่อรองราคาสินค้าจากตลาดสด และอาจซื้อสินค้าจำเป็นแก่การครองชีพก็กตุนไว้เมื่อทราบว่าจะขึ้นราคาในอีกไม่กี่วันข้างหน้า เป็นต้น การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของทุก ๆ คนในสังคม ไม่ว่าจะกำลังอยู่ในอ้อมอกแม่ หรืออยู่ในโรงเรียน หรือกำลังนั่งทำงานในสำนักงาน หรือกำลังขุดดินบนถนนก็ตาม ทุกคนจะพยายามเรียนรู้โดยอัตโนมัติ เรียนรู้ถึงประสบการณ์ใหม่ ๆ

และทักษะใหม่ ๆ และเมื่อถึงคราวจำเป็น ความรู้สึกนั้นจะถูกดึงมาใช้เสมือนเรากลืนน้ำลายลงคออย่างไม่รู้ตัว

2. การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นระบบการศึกษาที่มีโครงสร้างและขั้นตอนในการทำงานมาจากเบื้องล่างขึ้นไปตามลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่อนุบาลศึกษาไปจนถึงระดับมหาวิทยาลัยและรวมทั้งการเรียนรู้ทางวิชาการ โครงการพิเศษเฉพาะกิจต่าง ๆ ที่ให้ความรู้โดยวิธีการเดียวกัน เช่น สถาบันที่ฝึกอบรมผู้ชำนาญงานและนักเทคนิคที่ทำงานเต็มเวลา เป็นต้น การศึกษาในระบบนี้ จะมีตัวแปรสำคัญ ๆ ประกอบด้วยครูและนักเรียนโดยที่นักเรียนพยายามทำงานให้เป็นที่พอใจของครู เพื่อจะได้ใบประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตร ซึ่งทั้งครูไม่ว่าระดับบริหารหรือครูประจำชั้นและนักเรียนต่างก็ตกอยู่ในภาวะวิตกกังวล ถ้าหากมีปัญหาการเรียนการสอนเกิดขึ้น สิ่งแรกที่ผู้เกี่ยวข้องมักยกมาอ้างสาเหตุหลักก็คือ การขาดแคลนทรัพยากร การดำเนินงาน ขาดคนทำงานที่ดี ขาดเงิน เวลา อาคารสถานที่และอุปกรณ์การสอนมีไม่พอเพียง เป็นต้น ส่วนหลักสูตรเวลาและวิธีการสอนมักตกอยู่ในขอบเขตและวิธีการคล้ายคลึงกัน และมักจะถูกกำหนดให้ดำเนินการตามประสงค์ของรัฐและสถาบัน แต่สิ่งหนึ่งที่คอยสนับสนุนให้การศึกษาระบบนี้ได้รับความสนใจ และมองเห็นว่ามีความสำคัญเหนือการศึกษาระบบอื่นก็คือ ค่านิยมของสังคมที่ถือเอาประกาศนียบัตร และปริญญาบัตรเป็นเกณฑ์สำคัญ ในการจัดบุคลากรเข้าสู่ตลาดแรงงานแต่ละประเภทและแต่ละระดับ

3. การศึกษานอกโรงเรียน เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน และนอกระบบการศึกษาชนิดใด ๆ ที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ทั้งนี้ไม่ว่าจะจัดแยกต่างหากหรือจะจัดเป็นกิจกรรมที่เสริมไว้ก็ตาม กิจกรรมดังกล่าวนี้จะจัดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการอันจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ของผู้เรียน แม้ว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” จะเป็นศัพท์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในสังคมไทยก็ตาม เราก็ได้คุ้นเคยต่อกิจกรรมชนิดนี้มาแต่ช้านานแต่ช้านานแล้ว เพียงแต่ชื่อเท่านั้นที่ค่อนข้างใหม่ต่อความรู้สึก UNESCO (1964 : 17) ได้เรียกการศึกษานอกโรงเรียนตรงตัวตามศัพท์ว่า out - of - school education โดยให้ความหมายว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ได้รับการวางรูปแบบขึ้นสำหรับผู้ใหญ่และสำหรับคนหนุ่มคนสาวทั้งหลาย เหมือนหนึ่งเป็นกิจกรรมทดแทนการเรียนการสอนที่พวกเขาควรจะได้จากโรงเรียนในช่วงนี้ และเป็นกิจกรรมที่

ทดแทนในสิ่งที่โรงเรียนไม่สามารถจัดขึ้นได้ ในขณะที่เดียวกันก็อาจเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนการเรียนการสอนในโรงเรียนก็ได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการและความประสงค์ของทุก ๆ คน และต่อสังคม.....” คำศัพท์การศึกษาในระบบโรงเรียนในภาษาอังกฤษ คำว่า nonformal education และ out - of - school education สามารถใช้แทนกัน ให้ความหมายเดียวกันได้อย่างสนิท แต่เพื่อเน้นความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมชนิดนี้ ผู้เขียนใคร่ขอยกความเห็นของนักการศึกษาต่าง ๆ ดังนี้ “การฝึกอบรมหรือการศึกษานอกโรงเรียนโดยนัยนั้น จัดได้ว่าเป็นทางเลือกอันหนึ่งสำหรับผู้ที่ไม่มีโอกาสได้เข้าโรงเรียน และเป็นวิธีการที่เพิ่มพูนทักษะของผู้ที่ทำงานอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น... หรืออาจเป็นกิจกรรมเสริม หรือต่อเนื่องจากโรงเรียนก็ได้ เช่น ในกรณีที่ผู้เรียนต้องการเข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มเติม เพื่อให้ตรงกับสายงานที่ตนเองจะทำงานต่อไป.....” (J.R. Sheffield and V.P. Diejomaoh 1972 : 11) ในสายตาของนักการศึกษาของไทย เมื่อได้พิจารณาจากหลักการดำเนินงาน ข้อเขียนและแนวความคิดในการดำเนินงานแล้ว ก็จะพบว่า การศึกษานอกโรงเรียนของไทยดำเนินการไปตามหลักการและในขอบเขตของความหมายที่กล่าวมาแต่ข้างต้น เมื่อ พ.ศ. 2515 คณะกรรมการที่ปรึกษาคณะปฏิวัติฝ่ายการศึกษานอกโรงเรียน (คณะกรรมการดำเนินการศึกษาและร่างโครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน 2516) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “.....หมายถึงประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติเพื่อส่งเสริมความรู้และความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไป และวิชาชีพให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ ประกอบอาชีพ และทำหน้าที่พลเมืองดีให้ดีขึ้น.....” ต่อมา กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งถือกำเนิดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2522 โดยมี กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาเดิม เป็นฐานสำคัญก็ได้ ให้คำจำกัดความว่า “(การศึกษานอกโรงเรียน)..... คือกิจกรรมที่จัดขึ้นตามความจำเป็นและความสนใจของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเพิ่มรายได้ เพิ่มทักษะ เพิ่มอาชีพ ตลอดจนเพิ่มความรู้ ความสามารถเพื่อปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้อย่างเป็นสุข.....การศึกษานอกโรงเรียนมีหลายรูปแบบ.....เช่น การศึกษาต่อเนื่อง.....การศึกษาผู้ใหญ่.....การศึกษาตลอดชีวิต.....การฝึกอบรมสัมมนา..... และรวมถึง การศึกษาอย่างเป็นทางการด้วย เป็นต้น” (กรมการศึกษานอกโรงเรียน 2523) โดยนัยดังกล่าว

กรมการศึกษานอกโรงเรียนจะต้องมีบทบาทในการดำเนินงานตามหลักการที่ให้ไว้นี้ อย่างรอบคอบในลักษณะที่เป็นสถาบันการศึกษาอีกประเภทหนึ่ง สถาบันดังกล่าวนี้ควรจัดระบบการศึกษาให้ดีคือ “...การจัดระบบการศึกษาที่ดี ควรเป็นไปภายใต้หลักการสำคัญ 3 ประการ คือ

(1) จัดให้ทุกๆ คนได้มีโอกาสอย่างสะดวกสบายที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ในเวลาที่สะดวกตลอดชีวิตของเขา

(2) สนับสนุนและอำนวยความสะดวกแก่ทุกคนที่ต้องการเผยแพร่ความรู้ที่เขา มีอยู่ให้แก่ผู้ที่มีความประสงค์จะเรียนรู้จากพวกเขา

(3) ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ทุกคนที่ปรารถนาจะเสนอผลงาน และแนวความคิดต่อมวลชนโดยให้โอกาสอย่างเต็มที่แก่พวกเขาในการดำเนินงาน...”

กิจกรรมที่จะดำเนินไปได้ในระบบการศึกษาที่ดีดังกล่าว เราจะสามารถนำเอาวิธีการศึกษานอกโรงเรียน (nonformal educational approach) มาใช้ได้ดีและเหมาะสมที่สุด ถ้ามีเงื่อนไขว่าผู้ดำเนินงานต้องมีจริยธรรม และเที่ยงธรรม ภายใต้การรับรองของรัฐบาล และนักการเมืองที่จะไม่ก้าวก่ายกิจกรรมนี้ หรือจะใช้กิจกรรมนี้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว สุนทร สุนันท์ชัย (2524 : 9) กล่าวว่า เป้าหมายของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น มุ่งให้มวลชนมีความสุข สันติ มีความอยู่ดีกินดี โดยให้มีการพยายามเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเองจากการที่พึ่งผู้อื่นมาพึ่งตนเองอย่างมีอิสระและเสรีภาพ การดำเนินงานจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ผู้มีความสามารถในการคิดและแก้ปัญหาให้แก่ตนเองและหมู่คณะอย่างมีเหตุผลในการแยกแยะความแตกต่างระหว่างข้อถูกผิดเพื่อหาทางเลือกในการตัดสินใจอย่างเป็นธรรม (อัจจธา โปธิยานนท์, 2539 : 6-9)

วิรุยท วิเชียรโชติ ได้กล่าวว่า ระบบการศึกษาในปัจจุบัน พอดีจะแยกออกได้เป็น 3 ระบบ คือ

1. การศึกษาในระบบโรงเรียน และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ (formal education) ซึ่งหมายถึง ระบบการศึกษาตามหลักสูตร 3 ขั้นตอนคือ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา การศึกษาดังกล่าว จะเป็นไปตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ โดยจะมีความหมายต่อเนื่องกันในแต่ละระดับ

2. การศึกษาตามโครงการศึกษานอกระบบโรงเรียน (non - formal education)

หมายถึงการศึกษาที่จัดขึ้นตามโครงการต่าง ๆ นอกระบบการศึกษาของแบบแรก เช่น โครงการศึกษาสำหรับเด็กก่อนเข้าเรียนในโรงเรียน โครงการฝึกอบรมตามหลักสูตรต่าง ๆ ซึ่งอาจจะมีทั้งระดับของเด็ก และผู้ใหญ่ ส่วนผู้ใหญ่มักจะจัดทำขึ้นเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ หรือเพื่อการประกอบอาชีพต่าง ๆ การศึกษาดังกล่าวนี้ อาจจะทำได้เป็นหลายรูปแบบ เช่น จัดทำเป็นโครงการฝึกอบรมตามสถาบันต่าง ๆ จัดทำเป็นหน่วยอาชีพเคลื่อนที่ จัดทำเป็นรายการวิทยุ หรือโทรทัศน์ หรือจัดทำเป็นศูนย์บริการต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นต้น

3. การศึกษาในระบบที่ไม่เป็นทางการ หรือ การศึกษาตามอัธยาศัย

(informal education) เป็นการศึกษาที่ไม่มีหลักสูตร หรือ ระเบียบแบบแผน เช่น การสอนกันเอง ในระบบครอบครัว พ่อแม่สอนลูกหลาน สามีสอนภรรยา พี่สอนน้อง เพื่อนสอนเพื่อน เป็นต้น และเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันภายในสังคมของตนเอง การพยายามพัฒนาตนเองด้วยการเรียนรู้จากการอ่านหนังสือ การสังเกตจากประสบการณ์ การฟัง หรือโดยการใช้เครื่องมืออื่นใดก็ตามที่มีได้กำหนดขึ้นเป็นระบบแบบแผนเหมือนกับการศึกษาสองรูปแบบข้างต้น

องค์ประกอบของการศึกษา

องค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษา มีดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของการศึกษา โดยทั่วไป จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ เพื่อพัฒนาสติปัญญา อารมณ์ จิตใจและร่างกายของเอ็กต์บุคคลให้ปรับตัวเข้ากับสังคมได้ มีความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพได้ นอกจากนี้แล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องไปทางด้านการเมือง เช่น การรักษาความเป็นเอกราช ทางด้านเศรษฐกิจ เช่น เพื่อพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิต ทางด้านสังคม เช่น ให้ความเป็นธรรมในสังคม ให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เหมาะสมยิ่งขึ้น เป็นต้น ดังนั้น ก่อนที่จะวางแผนการศึกษา จะต้องกำหนดจุดมุ่งหมายรวมของการศึกษาเสียก่อน ในกรณีที่ได้มีกำหนดจุดมุ่งหมายรวมแล้ว เช่น ที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ ก็จำเป็นจะต้องศึกษาให้เข้าใจโดยถ่องแท้ สำหรับกรณีที่ต้องการจะปฏิรูประบบการศึกษา จะต้องทบทวนกำหนดจุดมุ่งหมายรวมของการศึกษาใหม่เสมอ แต่ถ้าเป็นการวางแผนการศึกษาในช่วงระยะเวลาหนึ่งอาจอาศัยจุดมุ่งหมายรวมที่กำหนดไว้เดิมได้

2. **โครงสร้างของระบบการศึกษา** นักวางแผนการศึกษาจำเป็นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างระบบการศึกษาเป็นอย่างดี โครงสร้างของระบบการศึกษาเป็นการกำหนดระดับการศึกษา จำนวนปีที่ศึกษาของแต่ละระดับ และการแยกประเภทของการศึกษารวมไปจนถึงการแบ่งชั้นตามอายุด้วย ซึ่งต่อมาได้ผนวกการศึกษานอกโรงเรียนเข้าด้วยกันและให้มีการแบ่งชั้นตามอายุด้วย นอกจากนี้ยังให้มีการประสานงานระหว่างการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนให้สามารถเลื่อนไหลกันได้

ในทำนองเดียวกัน ถ้าวางแผนเพื่อปฏิรูปการศึกษาใหม่อาจจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างระบบการศึกษาใหม่ แต่ถ้าเป็นการวางแผนในช่วงเวลาหนึ่ง ก็ไม่จำเป็นต้องปรับโครงสร้างใหม่ แต่ผู้วางแผนจะต้องเข้าใจในเรื่องโครงสร้างเป็นอย่างดี สำหรับการวางแผนการรับนักเรียนหรืออื่น ๆ

3. **เนื้อหาสาระของการศึกษา** หลักสูตรหรือเนื้อหาสาระเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การจัดการศึกษามบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ การปรับปรุงหลักสูตร หรือการพัฒนา หลักสูตรเป็นส่วนที่สำคัญที่ต้องคำนึงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อจะวางแผนทางด้านคุณภาพของการศึกษา นอกจากนี้แล้วความเข้าใจในเรื่องของเนื้อหาหลักสูตร จะช่วยให้นักวางแผนนำไปใช้ในการวางแผนทางด้านการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ สิ่งอำนวยความสะดวก ตลอดจนการจัดการอาคารด้วย เช่น ความเข้าใจในเรื่องของหลักสูตร จะนำไปเป็นข้อมูลกำหนดการวางแผนการใช้สอยพื้นที่ในการเรียน เป็นต้น

4. **วิธีการเรียนการสอน** วิธีการเรียนการสอนเป็นเรื่องที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาหลักสูตรความเข้าใจในเรื่องวิธีการสอน ตลอดจนสื่อต่าง ๆ ที่จะใช้เพื่อการศึกษา จะเป็นเครื่องช่วยในการวางแผนเชิงคุณภาพเช่นกัน ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการวางแผน จัดหาอุปกรณ์ สื่อ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

5. **นวัตกรรมทางการศึกษา** นักวางแผนการศึกษาจำเป็นต้องสนใจเรื่องนวัตกรรมทางการศึกษาเพราะว่าวิธีเก่า ๆ ที่เคยใช้มาอาจให้ประโยชน์น้อย การนำความคิดใหม่ ๆ มาใช้อาจช่วยให้การพัฒนาการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

นักวางแผนการศึกษาจำเป็นจะต้องเข้าใจองค์ประกอบต่าง ๆ ของการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ซึ่งถ้าขาดความรู้ดังกล่าวเสียแล้ว การวางแผนการศึกษาจะทำได้เพียงผิวเผินเท่านั้น และในบางครั้งการจัดสนใจเกี่ยวกับการวางแผนการศึกษาอื่น ๆ อาจจะไปเป็นอุปสรรคต่อการเรียนการสอน หรือการพัฒนาการศึกษาในเชิงคุณภาพได้

(คารา ที่ปะปาล, 2538 : 105 - 106)

4.2 ความจำเป็นและพื้นฐานในการกระจายการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน

การพัฒนาจะประสบผลสำเร็จหรือจะมีประสิทธิภาพดีนั้นมิใช่จะอาศัยแต่เพียงเทคนิควิทยาหรือทรัพยากรต่าง ๆ เพียงอย่างเดียว แต่ยังอาศัยสมาชิกของชุมชนที่ได้รับการฝึกอบรมมาอย่างดีแล้วด้วย การที่จะช่วยให้สมาชิกของชุมชนได้รับการศึกษาหรือการฝึกอบรมก็ต้องอาศัยหลักการกระจายการศึกษา (extension education) ความจำเป็นของการกระจายความรู้โดยผ่านกระบวนการของการศึกษา มีความจำเป็นเหมือนกับการค้นพบความรู้ใหม่โดยผ่านกระบวนการของการวิจัย แต่จะพบว่าการพบความรู้ใหม่โดยวิธีการของการวิจัยนั้นมักจะเป็นที่ยอมรับของบุคคลในกลุ่มหนึ่ง คือ ระดับปัญญาทั้งหลาย เมื่อเรามองในมุมกลับ ถ้าความรู้ที่ได้พบมาใหม่นั้นไม่สามารถหรือไม่ได้รับการพัฒนาเพื่อช่วยเสริมสร้างสังคมให้ดีขึ้นโดยกระบวนการของการศึกษา ความรู้ที่ค้นพบมานั้นไม่มีประโยชน์หรือมีค่าแต่อย่างใด

การกระจายการศึกษา (extension education) เพื่อการยกระดับหรือฐานะของประชาชนในท้องถิ่นชนบทให้มีสภาพที่ดีขึ้นในทางการศึกษา อานามัย เศรษฐกิจ และสังคมมักจะไม่เป็นจุดเด่น และได้รับการยกย่องเพราะการทำงานประเภทนี้มักจะทำให้เกิดขึ้นในลักษณะของอุดมคตินิยมเสียมาก แต่ด้อยในด้านปฏิบัตินิยม ดังนั้นโครงการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งมีหลายสิบโครงการจึงกลายเป็นโครงการที่ล้มเหลว บางโครงการเริ่มดำเนินการไปได้สักประมาณร้อยละสิบก็จำเป็นจะต้องล้มเลิก บางโครงการดำเนินการไปแล้วจนกระทั่งครบหมดทุกอย่างแต่ผลลัพธ์คือ การขาดทุน หมายถึงเป้าหมายที่วางไว้ไม่สามารถจะสัมฤทธิ์ผลได้ เพราะขาดบุคลากรที่มีความสามารถและขาดความร่วมมือ

การกระจายการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนนั้นเป็นงานที่ต้องอาศัยทฤษฎีปฏิบัตินิยม (PRAGMATISM) และเป็นงานที่จะต้องเสียสละทั้งกำลังกายและกำลังสติปัญญา เพราะการทำงานกับบุคคลต่างระดับย่อมจะมีปัญหาในการสื่อความหมาย หรือการถ่ายทอดวิชาการที่จำเป็นต่อการพัฒนาชุมชน การกระจายการศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นศิลปะที่บุคลากรจะต้องดำเนินงานให้ถูกต้องหรือให้สอดคล้องกัน

ในสถานการณ์ปัจจุบัน บุคลากรจากทุกอาชีพได้เน้นการกระจายการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนเพื่อเสริมสร้างให้ประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ มีความจำเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมในทุกด้านโดยอาศัยหลักการให้ประชาชนรู้จักช่วยตัวเอง เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของตนเอง โดยผ่านกระบวนการของการศึกษา

ในชุมชนประชาธิปไตย การพัฒนาชนบทมิใช่เกี่ยวกับแผนการและสถิติ เป้าหมายและงบประมาณ เทคนิควิทยาและวิธีการ อุปกรณ์และบุคลากร หรือตัวแทนและองค์การเพียงอย่างเดียว แต่จะครอบคลุมไปทุกอย่างในการที่จะใช้จักรกลเหล่านี้โดยอาศัยวิถีทางของการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และการปฏิบัติงานของประชาชนโดยเน้นให้เขาช่วยตนเอง (They help themselves) เพื่อการปรับปรุงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้ดียิ่งขึ้น

กระบวนการของการพัฒนาชุมชนจะต้องทำงานร่วมกับประชาชน (working with people) ไม่ใช่ทำงานสำหรับประชาชน (not working for people) ช่วยให้ประชาชนรู้จักทำงานด้วยตนเอง (Self reliant) ไม่ใช่ต้องอาศัยหรือพึ่งพิงคนอื่น

โดยสรุปสาระสำคัญของการกระจายการศึกษา คือ การช่วยให้ประชาชนได้ศึกษาอบรมวิชาการต่าง ๆ เพื่อให้เขาสามารถนำวิชาการเหล่านั้นไปประยุกต์ใช้กับการทำงานของเขาเอง

มรรควิธีและเป้าหมาย (means and Ends)

การพัฒนาชุมชนได้เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็น “programme” “process” “procedure” “method” “movement” และ “Objective” แม้คำจะแตกต่างกันแต่ประชาชนก็สามารถจะเข้าใจสิ่งก้ำกัของการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี และเขาก็มีความเห็นว่าการกระจายการศึกษาจะเป็น

พลังกระตุ้นที่สำคัญ (Extension education in the activating force) ได้มีการกล่าวถึงว่า “การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นวัตถุประสงค์ แต่การกระจายการศึกษานั้นเป็นมรรควิธีเพื่อให้ได้รับผลตามที่กำหนดไว้”

ในสาระสำคัญการพัฒนาชุมชนได้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นวัตถุประสงค์และการกระจายการศึกษาเป็นมรรควิธีเพื่อให้ได้ผลสำเร็จตามที่กำหนดไว้ ความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับการใช้มรรควิธีที่ถูกต้อง จากความหมายนี้เองบทบาทของการกระจายการศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชนจึงมีความกระฉ่างชัดและสมบูรณ์

ได้มีการวิเคราะห์โปรแกรมเพื่อพัฒนาชนบทในประเทศประชาธิปไตยต่างๆ ปรากฏว่า ข้อเท็จจริงที่ได้รับจากการวิเคราะห์คือ “การกระจายการศึกษาเป็นพาหนะที่สำคัญเพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่มีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชน และสอนให้ประชาชนได้รู้จักช่วยตนเองได้”

ประชาชนสามารถที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยกระบวนการทางการศึกษา ประชาชนสามารถปรับปรุงไร่นา บ้านเรือน และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยอาศัยการกระจายการศึกษา แต่ประชาชนไม่สามารถจะทำได้สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นได้โดยการนำของรัฐบาล (by governmental directives)

เป้าหมายของการทำงานต่าง ๆ การพัฒนาเศรษฐกิจ ความยุติธรรมทางสังคมและการพัฒนาประชาธิปไตยจะสำเร็จลุล่วงได้ ก็โดยการให้การศึกษาและมีกิจกรรมหลักการศึกษาที่ถูกต้องให้แก่ประชาชน แต่สำหรับการทำงาน หรือการดำเนินงานโปรแกรมต่าง ๆ จะต้องเกิดจากแรงบันดาลใจของเขาเองโดยยึดหลักการที่ได้อบรมมาเป็นมรรควิธี

Coombs และ Ahmed กล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญ ที่เป็นสิ่งกระตุ้นให้ประเทศต่าง ๆ เอาใจใส่ต่อการศึกษาในชนบทคือ

1. ประชากรในประเทศยากจนอาศัยอยู่ในชนบทเป็นส่วนใหญ่.....เมื่อมีคนอาศัยอยู่ในชนบทมาก ก็ต้องการที่จะได้รับการศึกษามากขึ้น

2. แม้ประชากรในชนบทได้อพยพเข้ามาทำงานในเมืองก็ตาม อัตราการเพิ่มของ คนในชนบทก็มากอยู่เช่นเดิม.....

พื้นฐานในการกระจายการศึกษา (Basic Elements in Extension Education)

พื้นฐานที่มีความสัมพันธ์กับการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. คน (man himself) - สรีรวิทยาและจิตวิทยา
2. สิ่งแวดล้อม (man's environment) - กายภาพ เศรษฐกิจและสังคม
3. เครื่องมือที่คนประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อปรับปรุงงาน (man-created device)

ความเข้าใจแจ่มชัดและความคุ้นเคยกับพื้นฐานเหล่านี้ รวมทั้งทักษะมีผลต่อความสำเร็จในการทำงานของคณะผู้ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างมากทั้งนี้เพราะ

1. ความรู้และการรับรู้พลังภายใน ซึ่งมีอิทธิพลต่อคนทั้งทางชีววิทยา สรีรวิทยา จิตวิทยา ซึ่งถูกควบคุมโดยสิ่งแวดล้อม สามารถที่จะกำหนดทัศนคติ และลักษณะของการติดต่อกับผู้เรียนรู้

2. ความรู้และการรับรู้พลังภายนอก ซึ่งมีอิทธิพลต่อคนทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งได้รับมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกและมีผลต่อการกำหนดแนวทางการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับการตัดสินใจ และธรรมชาติของตัวแทน หรือสถาบันที่จะสร้างสรรค์การเปลี่ยนแปลง

3. ความรู้ การรับรู้ และทักษะในการใช้พลังภายนอก - เทคนิควิทยา ชนิดของการสื่อสารและสถาบัน ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมา เพื่อช่วยเหลือให้เขาได้รับการตัดสินใจที่พอใจระหว่างพลังภายใน และจากสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของคนในฐานะเป็นผู้นำทางอาชีพ และช่วยประชาชนให้ใช้อุปกรณ์เหล่านี้ เพื่อให้ได้รับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมตามที่ต้องการ

หลักการเหล่านี้ช่วยสร้างสรรค์การสาธิตโปรแกรมต่าง ๆ เพื่อมีบุคลากรสำหรับการพัฒนาชุมชน และจัดบริการคำแนะนำเบื้องต้นที่มีผลต่อความจำเป็นต่าง ๆ

สำหรับทรศนะเกี่ยวกับประชาชน (Man himself) ได้มีการอธิบายอย่างละเอียด ดังนี้

การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องเน้นประชาชนเป็นศูนย์กลาง การจัดโปรแกรมต่างๆ ก็จะต้องสอดคล้องทั้งความจำเป็น และความสนใจของประชาชนอย่างจริงจัง โดยที่ประชาชนจะต้องมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงทุกกระบวนการ การกระจายการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องกำหนดฐานะ บทบาทและศักยภาพของประชาชนในลักษณะต่อไปนี้

- ประชาชนมีลักษณะเป็นของตัวเอง (As individual human personalities)
- ประชาชนมีพลังทางสติปัญญา (As possessing extensive mental power)
- ประชาชนมีพลังทางอารมณ์ (As possessing emotional power)
- ประชาชนมีศักยภาพและทักษะทางกายภาพ (As possessing great potential and physical skill)
- ประชาชนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง และสร้างรูปแบบสิ่งแวดล้อมของพวกเขาเอง (As possessing a extensive capacity for developing and shaping their environment)

สำหรับทรศนะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของคน (Man's environment) ได้มีการอธิบายอย่างละเอียดดังนี้

คนทุกคนย่อมมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และอยู่ในสิ่งแวดล้อมของคนอื่นๆ สิ่งกายภาพ ระเบียบทางสังคมวัฒนธรรม และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ อำนาจของสิ่งแวดล้อมมีผลต่อพฤติกรรมของคน ธรรมชาติก็ถูกอำนาจของคนบังคับด้วยเหมือนกัน คนไม่สามารถจะแสดงหรือทำอะไรตามใจตนเองได้ เพราะเขาเป็นสัตว์สังคมอยู่ร่วมกับคนอื่นจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เขามีส่วนสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมย่อมจะมีอิทธิพล และในขณะเดียวกันเขาก็สามารถถ่ายทอดศักยภาพเพื่อการปรับปรุงสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

เงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อประชาชนคือ

- ผลผลิตทางการเกษตรต่ำ
- อาหารไม่เพียงพอ

- รายได้ต่อปีของประชาชนอยู่ในระดับต่ำ
- ความสะดวกสบายในบ้านไม่ดีพอ
- เส้นใยทางสุขภาพอนามัย
- การสาธารณสุขไม่ดีพอ
- คนว่างงานมีมาก
- โอกาสทางการศึกษาไม่เหมาะสม
- ประชากรมากจนเกินไป
- ระบบการเช่าที่ดินไม่มีความยุติธรรม
- แหล่งน้ำและการแจกจ่ายน้ำไม่มีความสมบูรณ์พอ
- ระบบเครดิตล้มเหลว
- การทำนาไม่มีประสิทธิภาพที่ดีพอ
- ทุกคนอยู่ในกรอบของชนบประเพณีอย่างเคร่งครัด

สำหรับพระศนะเกี่ยวกับอุปกรณ์ (Man - created to serve man) ได้มีการอธิบายในหลักการต่อไปนี้

จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ชุมชนได้พยายามสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม แต่เป็นไปอย่างเชื่องช้ามาก จนกระทั่งมาถึงยุคที่มีสถาบัน และพลังต่าง ๆ ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นโดยมนุษย์ และมนุษย์ได้พยายามใช้สถาบันเหล่านั้นเพื่อสร้างสรรค์กิจการของตนเอง

คนได้พยายามศึกษาเพื่อลดช่องว่างระหว่างความต้องการและความสามารถกับพลังภายนอกซึ่งได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวเขา เขาต้องการการกระตุ้น การแนะนำ และการใช้สถาบันต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา คือ การศึกษา, เทคโนโลยีวิทยา, กายภาพ, เศรษฐกิจ, สังคม, การบริการและศาสนา เพื่อให้เขาสามารถพัฒนาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ

สิ่งกระตุ้นภายนอกที่มนุษย์สร้างขึ้นและถูกนำมาใช้เพื่อการพัฒนาชนบท คือ

- บุคคลากรที่ได้รับการฝึกอบรมดีแล้ว
- ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

- เครื่องมือสำหรับการผลิตที่ได้รับการปรับปรุงแล้ว
- อุปกรณ์และวิธีการผลิตที่ได้รับการปรับปรุงแล้ว
- การสาธิตอุปกรณ์ชนิดต่าง ๆ
- โอกาสเพื่อการร่วมมือกันสร้างสรรค์
- กรรมการพิเศษเพื่อดำเนินงาน
- ขยายเครื่องมือสื่อสาร
- รัฐบาลให้ความช่วยเหลือทั้งทุนและอุปกรณ์
- สร้างเงื่อนไขให้รู้จักช่วยตนเอง
- ให้อิสระและกระตุ้นให้มีกำลังใจที่จะประกอบอาชีพ

พื้นฐานทั้งสามประการมีความสัมพันธ์กับการกระจายการศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชน (Extension Education for Community Development) ทุกคนที่มีบทบาทในการร่วมงานเพื่อพัฒนาชุมชนควรจะศึกษาพื้นฐานเหล่านี้อย่างแจ่มแจ้งและลึกซึ้ง

ประชาชนได้พยายามสร้างความสมดุลระหว่าง พื้นฐานประเภทที่ 1 และที่ 2 สำหรับประเภทที่ 3 เป็นภาระผูกพันของรัฐที่จะจัดเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชน โดยเน้นการกระตุ้นให้ประชาชนทำงานโดยรัฐเป็นผู้สนับสนุน

วิธีการตัดสินใจ หรือการพิจารณาไตร่ตรองเพื่อทำโครงการต่าง ๆ นั้น จะต้องอาศัยกระบวนการของการศึกษา (Education) ส่วนการรู้จักใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นหน้าที่ของผู้ชำนาญการโดยเฉพาะ (Professional leaders) ที่จะต้องให้การศึกษา หรือการฝึกอบรม โดยคำนึงถึงความจำเป็น ความยาก หรือความซับซ้อนของอุปกรณ์เหล่านั้น ผู้ชำนาญการดังกล่าวสามารถจะสร้างสรรค์สังคมใหม่ หรือชีวิตใหม่ให้แก่ชาวชนบทได้โดยไม่ลำบากนัก เพราะประชาชนมีความพร้อมที่จะรับการศึกษาหรือการฝึกอบรมอยู่แล้ว ถ้าเขาได้รับสิ่งที่เขาต้องการ และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของเขา ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนก็สามารถจะถูกจัดได้อย่างแน่นอน

ทรัพยากรที่สามารถแก้ปัญหาและสร้างลักษณะเด่นใหม่ให้แก่ชุมชน an

1. พลังความสามารถของมนุษยชาติที่ได้รับการกระตุ้น

(The Power of human ability is motivated)

2. วิธีการ คือ การกระจายการศึกษา

(The method in Extension Education)

3. เนื้อหาสาระต่าง ๆ คือ เทคโนโลยีวิทยา

(The content in technology)

4. ผู้ประสานงาน คือ ผู้ชำนาญการ

(The connection link in professional leaders)

หลักและปรัชญาในการกระจายการศึกษาเพื่อการพัฒนาชุมชน

(Principles and Philosophy of Extension Education)

สำหรับคนทั่วไป ปรัชญาเป็นวิชาที่เกี่ยวกับสิ่งก้ำกึ่งที่ยาก และเป็นนามธรรมซึ่งจะต้องศึกษากันภายในโรงเรียน ในประวัติศาสตร์ได้มีนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นจำนวนมาก แต่นักปรัชญาเหล่านั้นก็ดูเหมือนว่าอยู่ไกลเสียเหลือเกินจากโลกในทุกวันนี้ อาจจะเรียกได้ว่า เขาจะต้องมีมโนทัศน์ทางปรัชญาเหมือนกัน แม้ว่าการกระทำของเขานั้นเป็นเพียงเพื่อการต่อสู้ต่อชะตาชีวิตของเขาเท่านั้น นักปรัชญาก็เป็นเพียงผู้ที่มีความรู้และความเข้าใจหรือมองการณ์ไกลได้มากกว่าผู้อื่น และสามารถจัดรูปแบบ หรือสร้างรูปแบบใหม่ของแนวคิด พร้อมทั้งนำแนวคิดนั้นไปประยุกต์ใช้กับสาขาวิชาต่าง ๆ หรือกลุ่มวิชาต่าง ๆ

ถ้าจะพูดถึงความสำคัญ ปรัชญาเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตโดยตรง รวมถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วย ปรัชญาจะช่วยให้มนุษย์เข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวเรา บางครั้งจะมีปัญหาเกิดขึ้น และปัญหาก็สามารถแก้ไขได้ ถ้าหากทุกคนมีปรัชญา และเข้าใจปรัชญาของบุคคลอื่น ปรัชญาจะช่วยให้มนุษย์ให้มีจิตใจกว้าง มีความอดทน และเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ทั้งที่อยู่ในสังคมเดียวกันและอยู่ในสังคมที่แตกต่างกัน

มีปรากฏการณ์หลายประเภทที่พัวพันกับชีวิตของทุกคนซึ่งน้อยคนนักที่จะเข้าใจว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพราะมีอะไรแอบแฝงอยู่ หรือคอยกระตุ้นอยู่เบื้องหลัง สิ่งที่กระตุ้นให้ ปรากฏการณ์เกิดขึ้นในครรลองชีวิตของมนุษย์ คือ ปรัชญาชีวิตของเขานั้นเอง บุคคลที่สามารถ แสดงพฤติกรรมได้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย จะต้องเข้าใจสภาพต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวของเขาเอง รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเขา และสามารถนำเอาความรู้และความเข้าใจมาจัดช่องว่าง ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวความคิดเกี่ยวกับช่องว่าง (gaps) เป็นจุดเริ่มต้นของการกระจายการศึกษาเพื่อ พัฒนาชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนที่อยู่ในกลุ่มผู้มีปัญหา ในสังคมชนบท การที่จะช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของเขาให้ดีขึ้น ผู้ทำงานจะต้องเข้าใจวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมในสังคมเขาด้วย เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้ง หรือมีปฏิกริยาโต้แย้ง การดำเนินการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ซึ่งต้องอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจของประชาชนใน สังคมนั้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ย่อมเป็นภาระหนักของผู้ทำงาน ประชาชนที่เข้าใจและ ยอมรับเอาการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นแบบการดำเนินชีวิต เขาก็จะให้ความร่วมมือทุกอย่างเท่าที่ ความสามารถของเขามีอยู่ แต่สำหรับประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ต้องการจะให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ย่อมขัดขวางการทำงานทุกวิถีทาง ผู้ทำงานจะต้องทำหน้าที่ประสานช่องว่าง ระหว่างความคิดทั้งสองนี้ให้มีสภาพเป็นหนึ่งเดียวกัน

ดังนั้น การกระจายงานออกไปสู่ชนบท (Extension work) จึงตั้งเป้าหมายเพื่อความ เปลี่ยนแปลงในสภาพการดำเนินชีวิตของประชาชนในชนบท เป็นภาระผูกพันของผู้ทำงานใน การตรวจสอบความถูกต้องของสมมติฐาน ทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ และพัฒนากระบวนการ ต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จ (goals)

4.3 การศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิตนั้น หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ของบุคคลแต่ละคน การที่จะระบุให้ชัดเจนว่า สภาพจะอย่างไรเป็นชีวิตที่มีคุณภาพนั้น ค่อนข้างวัดได้ยาก ขึ้นอยู่กับ

มาตรฐานของแต่ละสังคม แต่ถ้าจะกล่าวถึงลักษณะกว้าง ๆ ของชีวิตที่ไม่มีคุณภาพ ก็อาจจะ ระบุได้ว่าเป็นชีวิตที่ยากจน ขาดแคลนปัจจัยสี่ มีร่างกายและจิตใจที่อ่อนแอ ขาดความรู้หรือ ไร้การศึกษา ขาดทักษะในการประกอบอาชีพ อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมและขาดความ สงบสุข เป็นต้น ส่วนชีวิตที่มีคุณภาพนอกจากจะมีลักษณะตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว ยังต้อง ประกอบด้วยสิ่งพึงปรารถนาอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น อีสรภาพ ความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และการงาน ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

(ศิริวัฒน์ นิจนตร, 2528 : 73)

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้กล่าวถึงผล การพัฒนาการศึกษา ตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติที่ผ่านมา ยังมีปัญหาในด้านต่าง ๆ ที่ จำเป็นต้องเร่งดำเนินการแก้ไข ตามแนวนโยบายการศึกษาที่ระบุไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ระบุให้ "รัฐพึงเร่งรัดและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อประชาชนอย่างทั่วถึง เพื่อ ยกกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้สูงขึ้น"

สำหรับการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ได้มีการส่งเสริมคุณภาพชีวิตเพื่อชาวชนบท และจัดการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน รวมทั้งทักษะการประกอบอาชีพมีการให้ความ รู้ในลักษณะการฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นทั้งด้านอาชีพ และความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ การฝึกอบรมระยะสั้นส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 79 ของการฝึกอบรมระยะสั้นทั้งหมด เป็น การฝึกอบรมด้านคนกรรม เกษตรกรรม และพาณิชยกรรม ส่วนการฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้น เพื่อเพิ่มทักษะฝีมือแก่แรงงานที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ยังมี น้อยมาก ซึ่งจำเป็นต้องเร่งขยายเพื่อให้แรงงานสามารถปรับตัวเข้ากับการผลิตสมัยใหม่ได้...

สายสุรี จุติกุล ได้กล่าวถึง บทบาทของการศึกษาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตไว้ 3 ประการ คือ (2523 : 20-21)

ประการแรก การศึกษาโดยตัวของมันเองเป็นส่วนหนึ่งของความต้องการพื้นฐาน ของมนุษย์ เพราะมนุษย์ต่างจากสัตว์ชนิดอื่น ตรงที่มีความสามารถในการใช้สติปัญญา บุคคล ทุกคนจึงต้องมีความรู้ ทักษะ ทักษะคิดและค่านิยมต่าง ๆ เพื่อให้สามารถปรับตัวและดำรงชีวิต อยู่ในสังคมได้

ประการที่สอง การศึกษาเป็นพาหนะที่ช่วยตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านอื่น ๆ เช่น แม้ว่าจะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าไม่รู้จักรับประทานอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ ร่างกายก็จะได้ไม่ได้รับประโยชน์เต็มที่ กลายเป็นคนที่มีร่างกายทรุดโทรม หรือเจ็บไข้ได้ป่วยเพราะรับประทานอาหารเป็นพิษ เป็นต้น

ประการที่สาม การศึกษาเป็นตัวเร่งการพัฒนาชีวิตด้านอื่น ๆ เช่น การพัฒนาด้านความเป็นอยู่ อาชีพ การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรมซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความรู้ เทคนิคและวิธีการที่ทันสมัย นอกจากนี้ ยังช่วยให้มีความรู้ในด้านการจัดการในลักษณะเศรษฐกิจสังคมยุคใหม่ ทั้งการจัดองค์กร การจัดการเรื่องเวลา ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ตลอดจนการจัดการกับชีวิตให้ดีขึ้น เป็นต้น

เย็นใจ เลหาพนิช (2523 : 7 - 9) ได้แบ่งคุณภาพชีวิตออกเป็นสองส่วนคือ

ส่วนที่จำเป็นระดับพื้นฐาน ประกอบด้วย

1. ปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย และบริการด้านการแพทย์
2. สุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ ไม่พิการ หรือเจ็บป่วยเรื้อรัง
3. ชีวิตที่มั่นคงปลอดภัย เช่น มีงานทำ ปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย มีฐานะทางเศรษฐกิจ และสถานภาพทางสังคมในระดับที่น่าพอใจ ปลอดภัยจากภาวะสงคราม

4. มีอิสระเสรีตามสิทธิมนุษยชน ไม่อยู่ในสภาวะถูกจองจำหรือคุมขัง สามารถใช้สิทธิเสรีภาพในขอบเขตแห่งกฎหมาย หรือประเพณีของสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่

ส่วนที่จำเป็นต่อการเพิ่มคุณภาพชีวิต ซึ่งมีอยู่ 3 ประเภท คือ

1. สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมทั้งกายภาพ และทางสังคม เช่น มีมลภาวะ (Pollution) น้อยที่สุด และใกล้ขีดธรรมชาติมากที่สุด อยู่ในสภาพที่สงบสะดวกและยุติธรรม เอื้ออำนวยแก่การพัฒนาตนเอง

2. คุณสมบัติส่วนบุคคลที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้บุคคลนั้นสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของตนได้ เช่น การมีจุดมุ่งหมายในชีวิต ความสามารถในการตัดสินใจอย่างถูกต้องและเหมาะสม ความมานะพยายาม ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับตนเองและสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลนั้นสามารถปรับตัวได้ดีและกลมกลืนกับสิ่งที่อยู่รอบตัว

3. คุณสมบัตินี้ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันโดยสันติ เช่น ความมกน้อย รู้จักประหยัด ซึ่งจะทำให้บุคคลนั้นไม่คิดเบียดเบียนหรือเอาเปรียบคนอื่น การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีวินัย ในตนเอง มีคุณธรรมและจริยธรรมที่สังคมยอมรับ

UNESCO (1987) ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกของการอยู่อย่างพอใจต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญมากที่สุดของชีวิตบุคคล ซึ่งสอดคล้องต่อความหมายโดยทั่วไปที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2534) ที่ให้ไว้ว่า เป็นการดำรงชีวิตของมนุษย์ในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐานในสังคมหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ

คุณภาพชีวิตของประชาชน ที่สำคัญมีอยู่ 3 ด้าน คือ

- สาธารณสุข
- การศึกษา
- การพัฒนาชุมชน

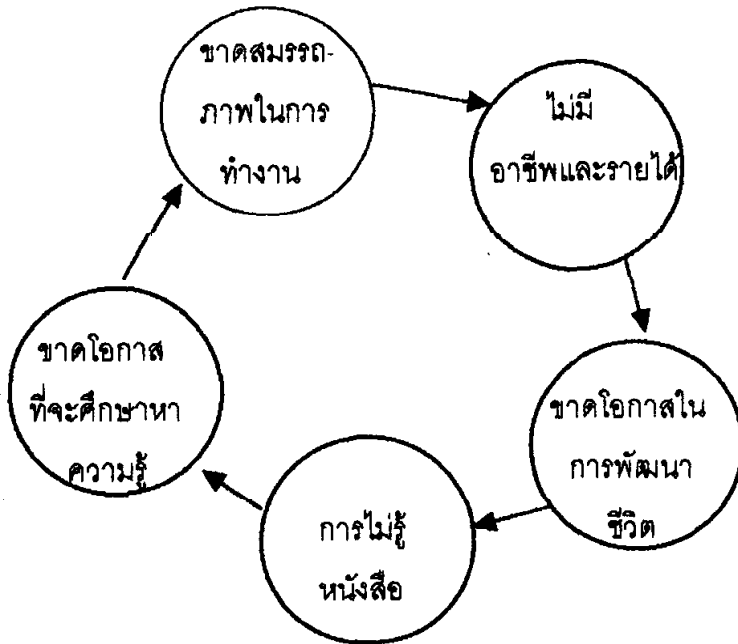
1. **สาธารณสุข** องค์การอนามัยโลกกำหนดว่าในปี พ.ศ. 2543 พลโลกจะต้องมีสุขโดยถ้วนหน้า ปราศจากโรคภัย มีสังคมที่ดี เศรษฐกิจดี มีชีวิตที่เป็นผู้ผลิตได้ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ (socially econommically productive life) ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขของไทยได้เน้นหลักการใช้สาธารณสุขมูลฐานที่ได้เริ่มมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2490 หรือ 50 ปีเศษมาแล้ว (เล่มพิมพ์วงแก้ว 2530 : 7 - 8) ซึ่งได้แก่

- 1) สุขศึกษา
- 2) การโภชนาการ
- 3) สุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม
- 4) มารดาและทารกสงเคราะห์ รวมทั้งการวางแผนครอบครัว
- 5) การป้องกันโรคด้วยวิธีให้ภูมิคุ้มกัน
- 6) การควบคุมโรคที่พบบ่อยในท้องถิ่น
- 7) ความสามารถในการรักษาโรคง่าย ๆ ของประชาชน
- 8) การจัดระบบการส่งยาแผนปัจจุบันและยาแผนโบราณ

9) สุขภาพในช่องปาก

10) สุขภาพจิต

2. การศึกษา เป็นรากฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล ประชาชนทุกคนควรได้รับการศึกษาขั้นต่ำอย่างน้อยที่สุดก็ให้สามารถอ่านออกเขียนได้และคิดเลขเป็น เพราะผู้ที่ไม่รู้หนังสือ ย่อมไม่อาจพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ดีได้ เนื่องจากขาดโอกาสที่จะแสวงหาความรู้เพื่อเพิ่มพูนสมรรถภาพในการทำงาน หรือความสามารถในการประกอบอาชีพ เมื่อไม่มีอาชีพ ก็ย่อมจะขาดรายได้ ไม่มีทรัพย์สินเงินทองที่จะใช้ซื้อหาสิ่งจำเป็นพื้นฐานต่าง ๆ มาสนองความต้องการของตนเองและครอบครัว ทำให้ขาดโอกาสที่จะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น

ผลที่เกิดจากการไม่รู้หนังสือของประชาชน

(ธีรวัฒน์ นิจนตร, 2528 : 74-75)

3. การพัฒนาชุมชน มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน ให้รู้จักคิดสำนึก
ในปัญหา และความต้องการของชุมชน รู้จักคิดหาวิธีการแก้ปัญหา โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม
ของประชาชน การคิด การตัดสินใจ และมีความรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนมีระดับคุณ-
ภาพชีวิตที่ดี

เมื่อกล่าวถึงคุณภาพชีวิตแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญควบคู่กันคือ ความจำเป็นขั้น
พื้นฐานที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของชุมชนนั้น

ก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539)
ความจำเป็นขั้นพื้นฐานมีทั้งหมด 8 หมวด 32 ตัวบ่งชี้หลังจาก พ.ศ. 2535 ความจำเป็นพื้นฐาน
มีทั้งหมด 9 หมวด 37 ตัวบ่งชี้ดังนี้ (ดูตารางในหน้า 145 - 149)